

Irena Štutienė

Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita

Santrauka. *Straipsnyje, remiantis vienos lietuvių tautinių simbolių grupės – tautos istorijos herojų įvaizdžių – empirinio tyrimo duomenų analize, aptariama tautos istorijos simbolių rekonstravimo populiariojoje Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje problematika. Remiantis 1991, 1992 ir 2007 metais reprezentatyvioje suaugusių Lietuvos gyventojų atrankoje atliktų kiekybinių tyrimų duomenimis analizuojamos tautos istorijos herojų įvaizdžių funkcijos dabartiniame lietuvių nacionalizme, jų populiarųjų interpretacijų tęstinumo ir kaitos tendencijos, diferencijuojantis bei integruojantis Lietuvos etnines grupes šių įvaizdžių potencialas. Populiariuosiuose tautinių herojų įvaizdžiuose mažėja tradicinių mitų reikšmė, didėjant paremiančių modernios tautinės valstybės tikslus bei pilietinę lietuvių tautinio identiteto dimensiją interpretacijų svarbai. Pastebimos ir lietuvių bei Lietuvos lenkų herojų „panteono“ hibridizacijos tendencijos. Prieštaringos lietuvių ir lenkų šių simbolių interpretacijos tautinėje vaizduotėje funkcionuoja daugiausia kaip vyresniųjų kartų Vilniaus regiono gyventojų kolektyvinėje atmintyje išlikęs tarpukario konflikto reliktas, o ne aktualios ideologinės diferenciacijos išraiška.*

Esminiai žodžiai: *tautos istorijos mitai, tautiniai simboliai, tautos istorijos herojai, tautos istorijos naracija.*

Keywords: *myths of national history, national symbols, national heroes, national narrative.*

Įvadas

Daugelyje, ypač konstrukcionistinės krypties, nacionalizmo teorijų (B. Anderson, E. Hobsbawm, T. Ranger, W. Connor, A. D. Smith ir kitų) pabrėžiama vaizduotės, simbolinio tautos konstravimo reikšmė nacionalizmo ir tautinio identiteto raiškoje. Simbolinės nacionalizmo raiškos formos – vienos svarbiausių kuriant „įsivaizduojamą bendrumą“, ypač emocinius jo aspektus: anot M. Walzerio, „tautinė valstybė yra nematoma,

prieš ją pamatant, ji turi būti įsmeninta, prieš ją mylint – simbolizuojama, prieš suvokiant – įsivaizduojama“ (Walzer, 1967, cit. pagal Osborne 2001; 40). Pasak A. D. Smitho, būtent simbolinė nacionalizmo raiška leidžia sėkmingiausiai kurti tokius tautos ir tautinio identiteto aspektus, kaip tautos bendros kilmės ir tęstinumo vaizdiniai bei priklausomybės tautai, „giminystės“ su kitais bendruomenės nariais jausmai (Smith 1999a; 212–225). Simbolinio

tautos konstravimo vaidmenį išryškinančiuose požiūriuose pabrėžiamas kuriamasis tautinės vaizduotės vaidmuo: tautos ir tautiniai identitetai suvokiami kaip „nuolat atsirandančių ir išnykstančių konkrečiuose veiksmo kontekstuose simbolinių procesų rezultatai“ (Osborne 2001; 41). Vieni svarbiausių simbolinių nacionalizmo išteklių yra bendrijos praeities vaizdiniai, mitologizuotos tautos istorijos interpretacijos, kurios, daugelio nacionalizmo tyrėjų nuomone, yra „nacionalistinio projekto centre“ (McCrone 1998; 44) ir nuolat interpretuojamos iš naujo: „instrumentiniu požiūriu bendra praeitis yra kiekvienos kartos konstrukcija, kurioje siekiama perkurti „savo“ praeitį, reprezentuojant kartos poreikius ir interesus“ (Smith 1997; 38). Simbolinės tautos praeities reprezentacijos turi skirtingą reikšmę ne tik kartoms, bet ir įvairioms socialinėms ar etninėms grupėms: grupės konkuruoja dėl tautą vienijančių principų, ir jie gali tapti instrumentu galios kovose, neretai įtvirtindami vienos ar kelių grupių vyravimą ir diferencijuodami tautą, užuot ją vieniję.

Daugelio dabarties procesų (didėjančio kultūrinio tautinių valstybių heterogeniškumo, transnacionalinio mobilumo, tautinės valstybės vaidmens kitimo dėl globalizacijos ir eurointegracijos ir kt.) įtakoje simbolinio tautos konstravimo procesai tampa problemiški, neretai kvestionuojama tiek pati tautinio ben-

drumo idėja, tiek vienijanti tautos praeities naracijos galia, jos autoritetas. Todėl dabarties pokyčių situacijoje svarbu suprasti, kaip tautinių bendrijų nariai nuolat „įsivaizduoja“ savo bendrumą iš naujo: kaip kinta simbolinės tautos praeities reprezentacijos globalizuotuose dabarties kontekstuose, ar, kaip ir kodėl jos tampa aktualios dabartyje. Pasak S. Reicherio ir N. Hopkinso, „svarbu suvokti tuos specifinius būdus, kuriais įsivaizduojama tauta, <...> reikia atsižvelgti į istorijos reikšmę tautinėje vaizduotėje ir į istorinių bei kultūrinių simbolių vartojimo būdus“ (Reicher, Hopkins 2001; 27). Nors pastaraisiais dešimtmečiais teorinių ir empirinių nacionalizmo ir tautinio identiteto tyrimų atlikta gana daug, minėti aspektai, ypač simbolinių nacionalizmo reprezentacijų vartojimas kuriant konkrečių tautų konkrečias dimensijas, tirti mažiau. Lietuvoje kol kas daugiau tyrinėti institucinių tautos istorijos naracijos kūrėjų ir interpretatorių kuriami kolektyviniai diskursai – viešosios tautos praeities interpretacijos¹, kuriomis valstybė ir kitos institucijos siekia legitimuoti tam tikrą tautos ir identiteto viziją, bet palyginus mažai tyrinėti šių simbolinių reprezentacijų vartojimo praktinėje individų ir grupių lygmenis nacionalizmo ir tautinio identiteto raiškoje klausimai². Šiame straipsnyje aptariami klausimai priklauso būtent šiai, tautos istorijos simbolių vartojimo, „įpraktinimo“ problema-

¹ Išsamiausiai šios srities Lietuvoje atliktų tyrimų pavyzdžiais galima laikyti Rūtos Šermukšnytės 2006 metais apgintą daktaro disertaciją „Lietuvos istorijos aktualinimas Lietuvos dokumentiniame kine ir televizijoje (1988–2005 m.)“, taip pat Giedrės Mickūnaitės studiją: *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*. (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008).

² Tarp šiai problematikai skirtų darbų paminėtina A. Nikžentaičio studija *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse* (Vilnius: Aidai, 2002), kurioje aktualios visuomenei šių įvaizdžių reikšmės aptariamos remiantis tiek lietuvių ir lenkų istoriografijos, tiek publicistikos ir paminklų analize.

tikai: remiantis empirinio sociologinio tyrimo duomenimis, aptariamos vienos lietuvių nacionalizmo simbolių grupės – tautos istorijos herojų įvaizdžių – reikšmės populiariojoje tautinėje vaizduotėje ir jų kaita, ieškant atsakymų į klausimus, ar šie simboliai tebeturi galią ir autoritetą šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, jei taip, kokios jų reikšmės ir kaip yra aktualios konkrečiose visuomenės grupėse ir kaip šis aktualumas kinta.

Sociologas W. Kansteineris socialinės atminties, kurios dalis yra ir tautos praeities naracijos, funkcionavimą nusako kaip trijų sluoksnių (veikėjų) sąveiką: pirmasis veikėjas – tai kultūrinė ir intelektualinė praeities interpretavimo tradicija, antrasis – kūrėjai ir interpretatoriai, kurie šias tradicijas selektyviai rekonstruoja, trečiąjį sudaro „vartotojai“, kurie priima, interpretuoja arba ignoruoja antrojo sluoksnio veikėjų teikiamas interpretacijas (Kansteiner 2002; 191–195). Šiame straipsnyje nagrinėjamas „vartotojų“ lygmuo: aptariamos populiariosios tautos istorijos herojų interpretacijos, vyraujančios visuomenės ir jos grupių istorinėje sąmonėje ir atspindinčios individų pasirinktas ir interpretuotas šių simbolių reikšmes. Herojų įvaizdžiai aptariami remiantis empirinio sociologinio tyrimo, atlikto įgyvendinant projektą „LDK paveldo ‚dalybos‘ II“, duomenimis³. Straipsnyje siekiama

atskleisti aktualias dabarčiai tiriamų simbolių reikšmes, jų išreiškiamas vertybes ir funkcijas dabartinėje lietuvių nacionalizmo raiškoje, nustatyti šių simbolių bei jų konfigūracijų kaitos tendencijas, taip pat atskleisti integruojantį ar diferencijuojantį Lietuvos tautą šių simbolių potencialą. Pirmojoje straipsnio dalyje apžvelgiamos teorijos ir sąvokos, kuriomis remiantis apibrėžtas empirinio tyrimo modelis bei interpretuojami tyrimo duomenys.

Tautos istorijos herojų įvaizdžių populiariosios interpretacijos tirtos anketinės apklausos metodu reprezentatyvioje suaugusių (18 metų ir vyresnių) Lietuvos gyventojų atrankoje. Apklausa atlikta 2007 metų lapkričio 8–16 dienomis daugiapakopėje tikimybinėje atrankoje, iš viso apklausti 1003 žmonės⁴. Ieškant kaitos tendencijų, čia aptariamo tyrimo duomenys lyginami su 1991 ir 1992 metais atliktų analogiškų tyrimų rezultatais⁵.

Teorinės tyrimo prielaidos

Tautos istorijos simbolių funkcijos šiuolaikiniuose nacionalizmuose

Tautos istorija nacionalizmuose išreiškiamą ir atlieka savo funkcijas per mitus, simbolius ir ritualus, kurie yra ypač svarbūs kuriant emocinius tautinės bendrijos ryšio bei tautinės priklausomybės komponentus. Kaip pažymi

³ VU Istorijos fakulteto projektas „LDK paveldo ‚dalybos‘ II“, finansuotas VMSF, įvykdytas 2007 m., projekto vadovas Alfredas Bumblauskas.

⁴ Apklausa (interviu respondento namuose) atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centras „Vil-morus“.

⁵ 1991, 1992 ir 2007 metų tyrimai buvo atlikti pagal tą pačią metodiką ir toje pačioje populiacijoje, todėl jų rezultatai interpretuoti kaip longitiudinio tendencijų tyrimo. Ankstesnių tyrimų rezultatai skelbti: Šutinienė, Irena. 1998. „Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje“. *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*. (Vilnius: Švietimo studijų centras), p. 66–82.

W. Connoras, „tautinis ryšys yra pašamoniškas ir inspiruotas veikiau emocionaliai negu racionaliai“ (Connor 1994; 203), ir šis ryšys nemaža dalimi kuriamas pasitelkus simbolius: „Emocionalioji tautos esmė yra pasiekama ir sukuriama per istoriškai labai skirtingus tautinius simbolius <...>. Šie simboliai tautos nariams gali kalbėti be žodžių, nes šiuose simboliuose, ypač vizualiuose, yra kažkas, kas pasiekia tokias sritis, kurių neapima racionalus aiškinimas“ (Connor 1994; 204). Mitai, simboliai ir ritualai nacionalizmo raiškoje persipina: mitai yra naracijos, idėjų visuma, simboliai yra „mitų statybiniai blokai“, o ritualai – mitų ir simbolių raiškos ir artikuliuojamos praktikos (Schopflin 1997; 20).

Greta emocijų priklausomybės bendrijai aspektų kūrimo, tautos istorijos mitai ir simboliai daro didelę įtaką brėžiant tautinio bendrumo/skirtingumo ribas: „per mitą bendrija tiek apibrėžiama viduje, tiek sukuriama jos ribos kitų bendrijų atžvilgiu“ (Schopflin 1997; 20). Oficialiuosiuose valstybės institucijų diegiamuose diskursuose tautiniams simboliams skiriamas vienijantis tautinę valstybę vaidmuo. Bet neretai diferencijuojantis istorinių simbolių potencialas yra stipresnis už integruojantį, nes „tai dažnai yra etninė praeitis, nors kaip tik reikalingas labiau vienijantis pilietinis nacionalizmas, kuris įtrauktų ir tas etnines grupes, kurios nesusijusios su vyraujančios etninės grupės bendra praeitimi“ (Smith 1997; 38). Dažniausiai diferencijuojantį ar integruojantį simbolių potencialą lemia politiniai veiksniai, kadangi šie simboliai institucijų ir elitų interpretuojami siekiant konkrečių politinių tikslų. Todėl, kaip pažymi tautinių simbolių tyrėjas P. Kolsto,

„jungiantis ar skiriantis simbolių potencialas priklauso nuo to, kas ir su kuo juos asocijuoja bei kaip jie naudojami politikos lygmenyje. Ne simboliai diferencijuoja, o veikiau atvirkščiai, į pirmą vietą iškeliami visuomenės diferenciacija, o nesutarimai dėl simbolių reikšmių yra šios diferenciacijos funkcija“ (Kolsto 2006; 697).

Tokiems simboliams, kaip herojų įvaizdžiai nacionalizmuose dažniausiai priskiriama tautai svarbių moralinių vertybių ir bruožų normatyvinio įsmejinimo funkcija: „Jų svarba ir svarbios savybės žinomos mums visiems: mes skatinami manyti, kad juos gerai pažįstame ir kad, pažindami juos, pažįstame save. Nes šie herojai tampa simboliais, jų bruožai tampa tautiniais bruožais. Tai, kaip apibūdiname juos, apibūdina, kokie turime būti mes“ (Reicher, Hopkins 2001; 131). Ši normatyvinė funkcija yra viena pagrindinių tautos istorijos mitų (ir jų elementų – simbolių) funkcijų: „istorija nusako, kokie mes visuomet turime būti, remiantis tuo, kokie visuomet buvome“ (Reicher, Hopkins 2001; 18). Viešosios moralės pavyzdžių teikimą, greta integruojančio bei legitimuojančio bendrijos kaitą mitų vaidmens svarbiausiomis „naudingos praeities“ funkcijomis laiko ir A. D. Smithas (Smith 1997; 37). Sociologas D. Milleris moralizuojantį tautinių mitų vaidmenį, pagrindžiant vertybes istorinių pirmtakų pavyzdžiais, taip pat laiko viena svarbiausių šių mitų funkcijų (Miller 1995: 36). Herojų įvaizdžiai išreiškia tuos tautos istorijos mitologizavimo ir esencializavimo nacionalizmuose aspektus, kurie padeda įsivaizduoti tautą kaip judantį laike tapatų sau subjektą, kurio transistorinę tapatybę patvirtina atpažįstama „tautos esmė“. To-

dėl herojų įvaizdžiai yra labai svarbūs kuriant tautinį identitetą bei legitimuojant konkuruojančius tikslus: pasak K. Reicherio ir N. Hopkinso „Kadangi jų bruožai laikomi nekvestionuojamais ir pripažįstama, kad jie apibūdina tautinį identitetą, jie yra pagrindinės priemonės, kuriomis grumiamasi dėl skirtingų tautos versijų ar skirtingų tautos ateities projektų“ (Reicher, Hopkins 2001; 131–132). Todėl ir metanaratyvų irimo sąlygomis politiniai elitai bei institucijos šiuos įvaizdžius noriai naudoja. Bet realią galią šiems simboliams suteikia tik jų pripažinimas visuomenėje, jų grupiniai ar individualūs suvokimai, ir interpretacijos gali skirtis nuo kūrėjų intencijų ar net joms prieštarauti.

Nors kaip tik istorijos mitai padeda įsivaizduoti tautą kaip judantį per, B. Andersono terminu, „tuščią homogenišką laiką“, tęstinį subjektą, patys mitai ir simboliai yra „belaikiai“, todėl populiariosios jų interpretacijos gali būti mažai susijusios su istoriografijos interpretacijomis (bet tai nereiškia, kad tautos praeitis gali būti laisvai prasimanoma – nepagrįsti istorine tiesa tautiniai mitai „neprigyja“; Smith 1997; 56): „Istorija gali būti sustingdoma į kritinius momentus, ir jie pateikiami kaip išreiškiantys tautos savastį. Nepriklausomai nuo to, kas įvyko po to ir kaip tauta tuo metu atrodė realiai, šis momentas egzistuoja šalia istorijos tėkmės kaip identiteto matas“ (Reicher, Hopkins 2001; 139). Todėl daugelis autorių mano, kad šių simbolių interpretacijas reikėtų vertinti ne istorinio teisingumo ar klaidingumo atžvilgiu, bet jų išreiškiamų vertybių ir atliekamų funkcijų „socialinio naudingumo“ požiūriu. Anot W. Connoro, „tautai svarbi ne chronologinė ar faktinė, bet jaučiama istorija. Tautos egzistavi-

mui būtinas intuityvus tikėjimas savita grupės kilme ir evoliucija“ (Connor 1994; 202).

D. Milleris taip pat mano, kad tautiniai mitai vertintini ne tiek istorinio teisingumo, kiek liberalių demokratinų vertybių požiūriu: „Esminė perskyra yra ne tarp tikrosios istorinės „tiesos“ ir „tautinės“ istorijos klaidingumo, o tarp tautinių identitetų, kurie formuojasi atvirame diskusijų procese, kuriame gali dalyvauti kiekvienas, ir identitetų, kurie diegiami represijomis ir indoktrinacija“ (Miller 1995; 39). Galimos ir nerelevantiškos konstruktyvioms ateities tikslams praeities rekonstrukcijos, „mirusi“ istorija (McCrone 1998; 59). Todėl, tiriant populiariausias lietuvių tautinių simbolių interpretacijas, tikslinga atsižvelgti ne tik į jų turinį, bet ir jų išreiškiamas vertybes, pastarąsias vertinant jų „socialinio naudingumo“ požiūriu.

Kai kurie populiariųjų tautos istorijos interpretacijų formavimosi bruožai

Tautos istorijos mitų ir simbolių populiarumo veiksnius iš dalies atskleidžia S. Reicherio ir N. Hopkinso schema. Jie skiria šias veiksmų grupes: tautinių mitų *sklaidos apimtį, intensyvumą, pagrįstumą, simbolinį kapitalą, praktinį rezonansą*. Pasak jų, simbolių konkurencijoje laimi tos praeities interpretacijos, kurios yra skleidžiamos platesniu mastu, intensyviau ir anksčiau už kitas. Todėl labai svarbios yra per švietimo sistemą perduodamos interpretacijos, kurių dėka žmonės suvokia praeitį daugiausia kaip tautos praeitį; šios interpretacijos dažniausiai būna esencializuotos, pateikiamos kaip „tiesa“, o ne interpretacija, ir tai didina jų poveikį tautiniam identitetui. *Pagrįstumas* grindžiamas jau minėtu mito santykiu su is-

torine tiesa: neturinčios istorinių referentų, prieštaraujančios istorinei patirčiai ir mokslo atradimams naracijos mažai įtikimos; bet taip pat labai svarbu jas išreikšti mitologizuotais vaizdiniais: išteklius tautos „įsivaizdavimui“ teikia ne pati praeitis ir ne vien istorijos mokslas, o šiuolaikiškas istorinių vaizdinių, mitų ir simbolių rinkinys. *Simbolinio kapitalo* sąvoka apibūdinamas simbolių išteklių buvimas ir gausa, kuri įgalina įprasinti daugiau situacijų ar įtikimiau pagrįsti daugiau ateities projektų. Pasak jų, nors simboliai įgyja reikšmę tik vartojant ir tos reikšmės nuolat kinta, reikšmių kūrimo procesą palengvina anksčiau sukurti simboliniai ištekliai, kai „naujos reikšmės kuriamos senųjų atžvilgiu“ (Reicher, Hopkins 2001; 24). *Praktinio rezonanso* veiksnys apibūdina simbolių naudojimo dabarties kolektyvinėse socialinėse praktikose – ritualuose, erdvinėse ir kitose reprezentacijose intensyvumą. (Reicher, Hopkins 2001; 23–24).

Tautinių simbolių suvokimui ir interpretavimui individo lygmenyje daro įtaką ir jų *reprezentavimo pobūdis*. Tyrėjai pastebi, kad konkrečių simbolių reprezentacijų (arba, pasitelkiant semiotikos terminus, signifikantų) santykis ne tik su kūrėjų intencijomis, bet ir su jų reprezentuojamu turiniu (signifikatu) nėra vienareikšmis. Reprezentacijos, nors neatsiejamai dalyvauja socialinės atminties kūrime ir raidoje, ją nei tiesiogiai išreiškia, nei tiesiogiai nulemia (Kansteiner 2002; 197). Tą patį signifikatą išreiškiančios reprezentacijos suvokiamos ir vartojamos skirtingai: konkretūs ženklai ir praktikos, kuriomis išreiškiamas tas pats simbolinis turinys, žmonių suvokimuose įgyja įvairias, neretai atsietas nuo šio turinio, reikšmes, pavyzdžiui, vienokias reikš-

mes žmonių suvokimuose ir praktikose gali turėti herojaus paminklas, kitokias – jo memorialinis muziejus. Tautos istorijos pasakojimo reprezentavimo problemišumą gerai atskleidžia praeities reprezentavimo paminkluose pavyzdys. Šio proceso tyrėjai pastebi, kad šiuolaikinėse visuomenėse praeities „įamžinimą“ paminklais suproblemina ne tik sutarimo interpretuojant konkrečius įvykius ar idėjas stoka, bet ir nuolat kintanti reikšmių įvairovė, kurią sukuria situaciniai įvykio ar idėjos reprezentavimo paminkluose aspektai: „net esant sutarimui dėl paties įamžinamo įvykio, paminklai yra problemiški emociniu, politiniu, socialiniu, asmeniniu, ekonominiu, estetiniu aspektu. Ir paminklai, ir jų reikšmės kuriamos konkrečiais momentais ir vietose, sąryšyje su politine, istorine, estetinė momento realybe, kuri vėliau kinta. Prasminga vieša memorializacija baigiasi.“ (Levine 2006; 130). Todėl, empiriškai tiriant herojų įvaizdžius, tikslinga atskirti patį įvaizdį nuo jo reprezentacijų. Čia aptariamame tyrime tirtas simbolinę prasmę turinčių herojų įvaizdžių, arba signifikatų, populiarumas, neatsižvelgiant į tai, kokiais konkrečiais signifikantais (reprezentacijomis) jie išreikšti.

Tautos istorijos simbolių kaitos ir tęstinumo bruožai

Tautos istorijos simbolių kaitos ir tęstinumo tyrimams teikia išvalgų socialinės atminties teorijose pateikiami visuomenių ar grupių bendros praeities ryšio su dabartimi aiškinimai. Daugelyje šios problematikos studijų vyrauja vadinamasis *prezentistinis* požiūris, suformuluotas dar M. Halbwachso, kuriame pa-

brėžiama socialinės atminties priklausomybė nuo dabarties poreikių, tikslų ir vertybių. Nemaža tyrėjų šiuos požūrius kvestionuoja kaip supaprastintus, nurodydami, kad praeities ir dabarties ryšys nėra instrumentinis, todėl, pavyzdžiui, „Linkolno įvaizdis nėra ekranas, į kurį visuomenė projektuoja savo dabartinį įvaizdį“ (Schwartz 1998; 103). Kituose požūriuose, kuriuos galima įvardinti kaip *tradicionalistinius*, tęsiama klasikinė E. Durkheimo tradicija ir išryškinamos priešingos – kultūrų tęstinumo, kartų perimamumo, tradicionalizacijos tendencijos (E. Shills, M. Schudson, P. Heelas, S. Lash, P. Morris ir kt.). Daugelis autorių bando derinti abu požūrius, ieškodami tiek tęstinumo, tiek kaitos veiksnių. Tokį modelį siūlo socialinės atminties tyrėjas J. Olick, skirdamas tris socialinės atminties dimensijas – atminties politiką, jos istoriją ir „atminties atmintį“. *Politinėje* dimensijoje atspindimas instrumentinis praeities ir dabarties ryšys, atminties konjunktūriškumas ir „čia yra svarbiausios galios, stratifikacijos ir konkurencijos problemos“ (Olick, Robbins, 1998; 122). *Atminties istorija* apima atminties reprezentavimo ir perdavimo formų bei jų adresatų – šioje komunikacijoje dalyvaujančių socialinių grupių – kaitą. Trečioji dimensija – *atminties atmintis* – apima vidinę atminties kaitos dinamiką, „priklausomybę nuo trajektorijos, tęstinumo“, kur „ji veikiama savo pačios logikos ir galios“ (Olick 1998; 383). J. Olick pabrėžia visų dimensijų svarbą ir sąryšius: atminties kaitoje „interesų siekimas visuomet veikia ryšyje su praeities ribojamomis reikšmėmis; bet nei „paveldėtos“ praeities reikšmės, nei grynai dabarties poreikiai negali paaiškinti, kodėl vieni praeities elementai

tęsiama, kiti išnyksta. Atminties reljefas bet kuriame laiko taške priklauso ne tik nuo jos reikšmių praeityje bei manipuliavimo ja, bet ir nuo laiko suformuotų sudėtingų jos trajektorijų“ (Olick 1998; 382).

Postmodernistai (Z. Baumanas, F. Jamesonas, D. Harvey, P. Nora, J. Lyotardas ir kt.) tautos istorijos naracijų tęstinumo ir kaitos aiškinimus kritikuoja teigdami, kad „didieji pasakojimai“, kuriems priskiriamos ir tautos istorijos naracijos, šiuolaikinėse visuomenėse ne perinterpretuojami ir tęsiama, o joms nerelevantiški: tiek individualaus, tiek kolektyvinio subjekto požūriu, „ne tradiciniai herojai pakeičiami kitais, bet atsižadama visų herojų“ (Schwartz 1998; 66). Postmodernybės teorikai išryškina reiškinis, ardančius visuomenių santykį su praeitimi – fragmentišką laiko sampratą, nepasitikėjimą „didžiaisiais pasakojimais“ ir susijusį nostalgiką bei turizmo industrijos veikiamą ryšį su praeitimi. Daugelyje nacionalizmo ir tautinio identiteto teorijų, atvirksčiai, pabrėžiama tautinių praeities naracijų svarba ir galia šiuolaikinėse visuomenėse (A. D. Smith, J. Armstrong, B. Anderson, W. Connor ir kt.). Kai kurie autoriai derina abu požūrius, parodydami ardančių ryšį su praeitimi postmodernybės tendencijų ribas ir abiejų – modernybės ir postmodernybės – tendencijų koegzistavimą (Schwartz 1991, 1998; Kavolis 1996; 160–172; Heelas, Lash & Morris, 1996). B. Schwartz empiriniais tyrimais parodė, kad ir šiuolaikinėse visuomenėse „didžiųjų pasakojimų“ irimas turi ribas ir kai kurie tradiciniai tautiniai mitai išlieka arba rekonstruojami (Schwartz 1998; 95). Tad „ryšys tarp tautos praeities, dabarties ir ateities yra sudėtingas, netiesioginis ir abi-

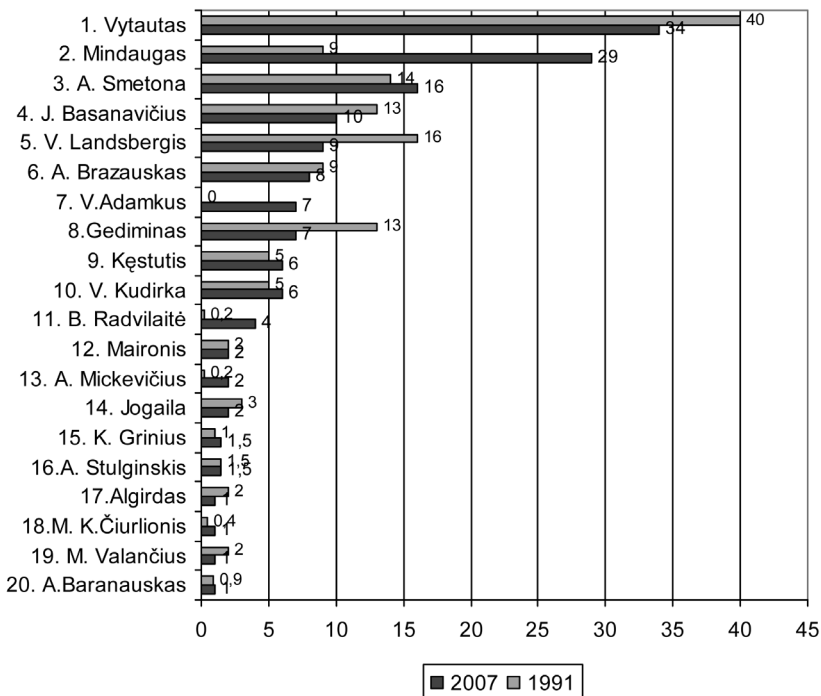
pusis“ (Reicher, Hopkins 2001; 24); taikliau C. Hillo pastebėjimu, „Mus nuolat kuria praeitis, bet, žvelgdami iš dabarties, mes nuolat perkuriame mus kuriančią praeitį“ (Hill 1974 in Reicher, Hopkins 2001; 24).

Lietuvos istorijos herojų įvaizdžiai populiariojoje tautinėje vaizduotėje

Istorijos herojų įvaizdžių populiarumas ir jo kaita

Istorinių asmenybių įvaizdžiai tirti atviru klausimu, prašant išvardinti žmonėms svarbiausias Lietuvos istorines asmenybes ir jų

pasirinkimo motyvus. Diagramoje (1 pav.) parodytas dvidešimties pačių populiariausių asmenybių, kurias paminėjo ne mažiau kaip 1 proc. informantų (1991 metais tokių buvo šešiolika), populiarumas. Apibendrintai galima nusakyti tris populiariausių herojų tipus: LDK laikų valdovai (kunigaikščiai ir karaliai), modernios tautinės valstybės prezidentai, tautinio atgimimo veikėjai. Didesnė negu 1991 metais išvardintų herojų sąrašo įvairovė ir apimtis rodo didėjančią tautos istorijos pasakojimo interpretacijų individualizaciją bei geresnį Lietuvos istorijos žinojimą: viso išvardinta 115 asmenybių (1991 m. – 74); 1991 metais

1 pav. Populiariausios istorinės asmenybės (proc., 2007 m. N=1003, 1991m. N=1394)⁶

⁶ Atsakymų suma didesnė negu 100 proc., nes respondantai vardijo po kelias asmenybes.

tik apie dvidešimt istorinių asmenybių minėjo daugiau negu 0,2 proc. respondentų, tuo tarpu 2007 metais tokių asmenybių buvo šešiasdešimt keturios. Tautinių simbolių kūrimo subjektyvumas ir individualizacija yra būdingas šiuolaikinių nacionalizmų bruožas: pasak H. Bhabha, „Žmonės nėra tiesiog objektai ar įvykiai, pasyvios institucijų politikos dalys, bet taip pat signifikacijos proceso, kuriame tautos gyvenimas yra susigrąžinamas ir išnaujinamas kaip pasikartojantis ir atkuriamas procesas, subjektai“ (Bhabha 1990; 297).

Populiariausių herojų dvidešimtukas pakito trečdaliu; sąrašė nebeliko 1991 metais jame buvusių A. Sniečkaus, J. Urbšio, tik dabar tarp populiariųjų asmenybių pateko B. Radvilaitė, A. Mickevičius, M. K. Čiurlionis, A. Baranauskas. Kitaip negu 1991 metais, pirmajame populiariausių herojų dešimtuose yra ir moteris – B. Radvilaitė, bet visame išvardintų istorinių asmenybių sąrašė moterų nedaug (J. Žemaitė, S. Nėris, I. Simonaitytė, Šatrijos Ragana, E. Pliaterytė, kunigaikštienė Birutė). B. Radvilaitė vertinama kaip iškilus asmenybė, taip pat siejama su patriotizmo, nuopelnų valstybei vertybėmis. Jos įvaizdis dažniau negu kitų LDK asmenybių nusakomas kaip keliantis emocijas (14 proc.), svarbios ir asmeninės savybės (*įdomi asmenybė*), dalis informantų šį įvaizdį suvokia kaip iškilus moters vaidmens istorijoje pavyzdį (*įžymiausia Lietuvos moteris, pavyzdys moterims* ir kt.).

Minėtos emocinio tautinės bendrijos ryšio kūrimo ir jos ribų brėžimo funkcijos herojų įvaizdžius padaro labai svarbiais, apibrėžiant tautinį identitetą: „simbolių interpretacijos klausimas yra identiteto turinio ribų klausimas“ (Smith 1999b; 64), todėl tautinių herojų

sąrašas ne tik išreiškia normatyvinius „idealaus lietuvi“ bruožus, bet ir parodo, kas ir pagal kokius kriterijus populiariojoje vaizduotėje priskiriamas lietuviams. Pagrindinius poslinkius Lietuvos istorijos herojų sąrašė apibūdina romantinius *didingos praeities* mitus simbolizuojančių asmenybių svarbos mažėjimas, didėjant atspindinčių *kilmės, pradžios* mitus asmenybių svarbai, taip pat bendrų Lenkijos ir Lietuvos istorijos herojų svarbos jame didėjimas. Nors, kaip ir 1991 metais, pirmoje vietoje tebelieka Vytauto įvaizdis, jis konkuruoja su *pradžios* mitų simbolio valstybės įkūrėjo Mindaugo įvaizdžiu: pastarojo populiarumas nuo 1991 metų padidėjo daugiau negu tris kartus, o Vytauto, simbolizavusio valstybės „didybę“, „aukso amžių“ – sumažėjo. *Pradžios* mitas yra universali *etninės kilmės* mitų, kuriais grindžiamas tautinės bendrijos „giminytės“ ir tęstinumo įsivaizdavimas, dalis, todėl jis labai svarbus tautiniam identitetui. Tai leidžia manyti, kad lietuvių nacionalizme dabar aktualūs tautinio identiteto tęstinumo tikslai. Bendro lietuvių ir lenkų herojaus A. Mickevičiaus, simbolizuojančio pilietinį lenkiškai kalbėjusių LDK piliečių lietuviškumą, patekimas tarp populiariausių Lietuvos istorijos herojų rodo lietuviškumo sampratos kitimą nuo uždaresnės etninės link atviresnės pilietinės. A. Mickevičius vertinamas kaip garsus poetas ir patriotizmo pavyzdys (būdingi įrašai: *vertinu už meilę ir pagarbą lietuvių tautai, už lietuviybės puoselėjimą, garsinę Lietuvą patriotas* ir pan.).

Siekiant nustatyti gyventojų populiariojoje vaizduotėje vyraujančias tautinių herojų įvaizdžių konfigūracijas ir jų formavimosi kriterijus, atlikta faktorių analizė, kurioje išskirti aštuoni faktoriai (1 lentelė).

1 lentelė. Faktoringė istorinių asmenybių populiarumo analizė

Asmenybės/Faktoriai	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Vytautas		,695						
2. Mindaugas		,689						
3. A. Smetona			,203		,483		,320	
4. J. Basanavičius	,810							
5. V.Landsbergis	,203						,724	
6. A. Brazauskas					,372		,232	
7. V. Adamkus					,523			
8. Gediminas		,223				,569		
9. Kęstutis		,275				,334		
10. V.Kudirka	,745			,231				
11. B. Radvilaitė		,366						
12. Maironis				,715				
13. A. Mickevičius	,335							
14. Jogaila		,339			,473	-,251	-,467	
15. K. Grinius			,824					
16. A. Stulginskis			,818					
17. Algirdas						,679		
18. M.K. Čiurlionis								,702
19. M. Valančius								,609
20. A. Baranauskas				,750				

Faktorių išskyrimo metodas: Principal component

Faktorių pasukimo metodas: Varimax with Kaiser Normalization

Pirmąjį faktorių sudaro *populiariausi lietuvių tautinio atgimimo* herojai – J. Basanavičius ir V. Kudirka; su mažesne koeficiento reikšme į jį patenka ir A. Mickevičius. Tai, kad simbolizuojantis pilietinį LDK lietuviškumą A. Mickevičiaus įvaizdis žmonių sąmonėje labiausiai susijęs su šia herojų grupe, rodo stiprėjant pilietinę lietuvių nacionalizmo dimensiją. Antrąją konfigūraciją sudaro *populiariausi LDK laikotarpio valdovai* – kunigaikštis Vytautas ir karalius Mindaugas bei, su kiek žemesne koeficiento reikšme, B. Radvilaitė. Kiti, *mažiau populiarūs kunigaikščiai* Algirdas, Gediminas

ir Kęstutis sudaro dar vieną LDK valdovų konfigūraciją (šeštąjį faktorių). Jogailos įvaizdis susijęs su dviem faktoriais: silpniau – su aptartuoju *populiariųjų LDK valdovų*, stipriau – su penktuoju (*prezidentų*) faktoriu, tikėtina, todėl, kad, kaip ir dabarties prezidentai, Jogaila žmonių visų pirma vertinamas kaip iškilios – jo atveju kunigaikščio ir karaliaus – valstybės institucijos simbolis. Neigiami, nors ir neaukšti, šio įvaizdžio ryšio koeficientai su dabarties nepriklausomybės bei ypač kunigaikščių Kęstučio, Algirdo ir Gedimino konfigūracija rodo šiame įvaizdyje išlikus ir ste-

reotipinių „Lietuvos išdaviko“, išreiškiančio priešingą negu Kęstutis laikysenos Lietuvos ir lietuviybės atžvilgiu modelį, interpretacijų (Nikžentaitis 2002; 68). *Prezidentų* konfigūracijos taip pat yra dvi – trečiasis ir penktasis faktoriai. Trečiąjį faktorių sudaro prezidentai K. Grinius ir A. Stulginskis, kuriuos žmonės daugiausia vertina kaip asmeninius tam tikrų vertybių ir savybių pavyzdžius. Į kitą faktorių patenka A. Smetona ir dabarties prezidentai, kurie visų pirma vertinami kaip nusipelnę valstybingumui, nepriklausomybei, valstybės ir visuomenės modernizavimui arba tiesiog simbolizuoja demokratinės tautinės valstybės instituciją. Dar dvi konfigūracijos, išreiškiančias specifinius tautinio atgimimo aspektus, sudaro lietuvių tautinio atgimimo herojai: ketvirtąjį – *lietuvių tautinės kultūros kūrėjų* faktorių sudaro Maironis ir A. Baranauskas, aštuntąjį – kitos dvi *lietuvių tautinio atgimimo ir tautinės kultūros kūrėjų* asmenybės – M. Valančius ir M. K. Čiurlionis. Septintąjį faktorių sudaro viena asmenybė – V. Landsbergis, kurio įvaizdis siejamas su *dabarties nepriklausomybės atkūrimo* kontekstais.

Lyginant su 1991–1992 metais, populiariųjų herojų įvaizdžių sąrašė bei konfigūracijose esama tiek tęstinumo, tiek kaitos tendencijų. Išliko tam tikra kanoniškoji lietuvių herojų „panteono“ dalis bei trys pagrindinės jų konfigūracijų grupės (tautinio atgimimo veikėjų, LDK valdovų, prezidentų), bet 2007 metais kai kurios jų reiškiamos kiek kitokiais variantais ir kartais kitų herojų įvaizdžiais; pavyzdžiui, *lietuvių tautinės kultūros kūrėjų* ir *tautinio atgimimo veikėjų* konfigūracijose K. Donelaičio ir S. Daukanto įvaizdžius pakei-

tė panašiai interpretuojami M. K. Čiurlionio ir A. Baranausko įvaizdžiai. Šių konfigūracijų tęstinumas rodo, kad jos sudaro pamatines populiariųjų Lietuvos istorijos interpretacijų struktūras – įsitvirtinusias, P. Nora terminu, „atminties vietas“ (Nora 1989; 7–18), bet jas reprezentuoja nebūtinai tie patys simboliai. Be anksčiau aptartų populiariųjų herojų sąrašo kaitos tendencijų, Lietuvos istorijos herojų „panteone“ yra ir kitų pokyčių. Išnykusi *sovietinės tradicijos* konfigūracija drauge su sumažėjusiu nuo 5 iki 0,8 proc. A. Sniečkaus įvaizdžio populiarumu rodo, kad aktualiojoje Lietuvos praeities naracijoje mažėja sovietmečio kolektyvinės atminties ir to laikotarpio vertybinių kontekstų svarba. Kitas pokytis – A. Smetonos įvaizdžio, 1992 metais buvusio *tarpukario prezidentų* konfigūracijoje patekimas į bendrą su dabarties prezidentais struktūrą – rodo didėjančią šio įvaizdžio simbolinį pobūdį, atsiejantį jį nuo istorinio laiko ir kontekstų. Tad Lietuvos gyventojų populiariojoje tautinėje vaizduotėje „praecityje sukurti simboliniai rėmai“ (A. D. Smith) arba „atminties atmintis“ (J. Olick) lemia didžiosios herojų panteono dalies ir pagrindinių šių herojų įvaizdžių sudaromų konfigūracijų tęstinumą, o dabarties poreikių įtakoje keičiami aktualesniais kai kurių konfigūracijų elementai bei suaktualinamos pastoviųjų kanoniškųjų herojų įvaizdžių interpretacijos. Kai kurias kaitos tendencijas – tradicinių romantinio nacionalizmo herojų populiarumo mažėjimą, jų interpretacijų kaitą, herojų sąrašo ir interpretacijų įvairovės didėjimą galima vertinti kaip „didžiosios“ tautinės naracijos irimo požymius.

Istorijos herojų įvaizdžių funkcijos lietuvių tautinėje vaizduotėje

Žmonių nurodyti konkrečių asmenybių pasirinkimo kriterijai atskleidžia šios simbolių grupės aktualumą dabartyje grindžiančias vertybes, kurios savo ruožtu atspindi šių simbolių funkcijas lietuvių tautinėje vaizduotėje (2 lentelė).

Herojų įvaizdžių interpretacijose vyrauja šiuolaikinio valstybingumo vertybės, išreikštos tiek politiniu aspektu – kaip nuopelnai tautinei valstybei, tiek suasmenintai – kaip patriotizmas, pasiaukojimas šaliai ir pan. Nemaža respondentų herojų svarbą grindžia nuoroda į viešuosiuose tautos istorijos diskursuose skelbiamą jų autoritetą, nemotyvuodami savo pasirinkimo (*įžymus, istorinė asmenybė, prisimenu iš mokyklos ir pan.*), taip pat herojų institucine pozicija (*karalius, prezidentas, kunigaikštis* ir pan.). Daugiau negu trečdaliui žmonių šios asmenybės įsmeina sektinas moralines vertybes – tad viešosios

moralės įsmeinimas taip pat yra svarbi herojų įvaizdžių funkcija. Šie herojai – pavyzdžiai simbolizuoja tokias žmonėms aktualias moralines ir visuomenines vertybes, kaip *sąžiningumas, garbė, išmintis, pasiaukojimas, darbštumas, patriotizmas* ir pan. Tad herojų įvaizdžiai lietuvių nacionalizme atlieka tipiškas – tautinio identiteto apibrėžimo bei normatyvinio tautinių bei moralinių vertybių įsmeinimo – funkcijas. Bet nemaža žmonių priima institucijų skelbiamą jų autoritetą kaip savaime suprantamą, jų nereflektuodami ir neinterpretuodami. Ši motyvų grupė atspindi kitokį negu „karštojo“ nacionalizmo laikotarpiais tautos įsivaizdavimo pobūdį, kurį M. Billigas įvardija kaip pasyvų – nuolat palaikomą institucinių simbolių ir ritualų, dėl to įprastą ir nepastebimą: pasak jo, tautinėje valstybėje „bendruomenė ir jos teritorija tampa ne tiek įsivaizduojama, kiek neįsivaizduojamas jos nebuvimas“ (Billig 1995: 77). Bet, šio ir kitų autorių nuomone, ir šis iš dalies

2 lentelė. Istorinių asmenybių pasirinkimo motyvai (proc.)

Asmenybių pasirinkimo motyvai	Proc.
Nuopelnai Lietuvos valstybingumui, nepriklausomybei, tautiškumui	23
Įžymi, iškili asmenybė, svarbus vaidmuo istorijoje, karalius, prezidentas	18
Patriotizmas, daug nuveikta Lietuvos labui	15
Teigiamos asmeninės savybės (<i>sąžiningas, garbingas</i> ir kt.)	8
Konkrečios srities nuopelnai (<i>kultūrai, krikščionybei, blaivybei, miestui</i> ir kt.)	9
Prisiminė iš mokyklos, spaudos, kino, paminklų, pirmi atėjo į galvą ir kt.,	7
Didvyriškos praeities, didelės, garsios valstybės mitų apraiškos	7
Emociškai nuspalvintas vertinimas (<i>patinka, didžiuojuosi, žaviuosi</i> ir kt.)	6
Teigiamos dalykinės savybės	4
Susijęs(usi) su kolektyvine atmintimi (<i>mano jaunystės prezidentas</i> ir pan.)	1
Nuopelnai religinės vertybės	0,
Kita	0,3
Nenurodė priežasties	5

Kadangi respondentai galėjo nurodyti kelis motyvus, atsakymų suma didesnė negu 100 proc.

3 lentelė. **Faktorinė istorinių asmenybių pasirinkimo motyvų analizė**

Motyvai/Faktoriai	1	2	3	4	5
Nuopelnai Lietuvos valstybingumui, nepriklausomybei, tautiškumui	,634	-,02	,121	-,03	-,02
Patriotizmas	-,02	-,02	,778	-,02	-,02
Konkrečios srities nuopelnai	,570	-,02	-,02	-,03	-,03
„Didingos praeities“ mitų apraiškos	,603	-03	-215	-02	-,02
Ižymi, iškili asmenybė, svarbus vaidmuo istorijoje, karalius, prezidentas	-,147	-,189	-,221	,822	-,174
Prisiminė iš mokyklos, spaudos, kino, paminklų	,232	-,289	-,422	-,631	-,257
Teigiamos dalykinės savybės	,148	,656	-,309	-,02	-,02
Teigiamos asmeninės savybės	-,213	,760	,172	-,115	-,02
Susijęs(-usi) su kolektyvine atmintimi	-,150	-,02	,339	,02	,02
Emociškai nuspalvintas vertinimas (didžiuojuosi ir pan.)	-104	-,02	-,03	-,02	,931

Faktorių išskyrimo metodas: Principal component

Faktorių pasukimo metodas: Varimax with Kaiser Normalization

nesąmoningas „banaliojo nacionalizmo“⁷ formomis diegiamų simbolių poveikis sėkmingai stiprina ir palaiko tautos įsivaizdavimą bei juo grindžiamą identitetą, kuris, nors įprastai mažai pastebimas, atitinkamose situacijose ar esant poreikiui tampa aktyvus (Billig 1995: 77; Crameri 2000:152).

Faktorinėje analizėje išskirtos penkios asmenybių pasirinkimo motyvų grupės atskleidžia tautos istorijos herojų reikšmingumo kriterijų tipologiją (3 lentelė).

Pirmasis – *politinių vertybių* – faktorius apjungė su legitimuojančiomis politinius tikslus valstybingumo, nepriklausomybės vertybėmis susijusias įvaizdžių reikšmes. Dar trys faktoriai atskleidžia tautinių ir moralinių vertybių pagrindimo istorinių pirmtakų pavyzdžiais funk-

ciją: antrasis faktorius apibūdina herojus kaip normatyvinius *sektinių asmeninių ir dalykinių savybių* modelius, trečiasis – *patriotizmo* – faktorius išreiškia suasmenintą politinių vertybių variantą, penktasis – *emocijų* – faktorius atspindi asmeninį emocinį santykį su istorijos herojais kaip pavyzdžiais. Kvirtajame faktoriuje atsispindi *nereflektuojamo*, „*pasyvaus*“ *autoriteto pripažinimo* kriterijai; neigiamos šių kriterijų reikšmės kituose faktoriuose skiria M. Billigo įvardintas „*pasyvias*“ tautinės vaizduotės formas nuo sąmoningai reflektuojamų ir interpretuojamų. Bet žmonių sąmonėje aiškiai skiriami tautinių simbolių vertinimo, jų reikšmės pripažinimo ir jų pasirinkimo tik dėl to, kad apie juos žino, girdėjo, bet nebūtinai vertina, kriterijai: tai rodo aukštos neigiamos

⁷ Pasak „banaliojo nacionalizmo“ sampratos kūrėjo M. Billigo, tautinės bendruomenės bendrumo įsivaizdavimas kuriamas, tautinius simbolius naudojant kasdienybės aplinkoje ir praktikoje; taip tautos vaizdinys ir tautinis identitetas tampa „savaime suprantamo“ pasaulio dalimi, kuriant dalinai nesąmoningą šių simbolių elementų emocinį poveikį (Billig 1995; 50–51).

4 lentelė. Klasterinė istorinių asmenybių pasirinkimo motyvų analizė

Faktoriai/ klasteriai	1 49 proc.	2 9,5 proc.	3 25 proc.	4 2,5 proc.	5 14 proc.
F1- <i>politinių vertybių</i>	-0,51	-0,19	1,33	-0,92	-0,35
F2- <i>asmeninių ir dalykinių savybių</i>	-0,35	2,71	-0,26	0,83	-0,29
F3 – <i>patriotizmo</i>	-0,42	-0,4	0,11	2,78	1,07
F4 - <i>pasyvaus pripažinimo</i>	0,16	-0,1	-0,1	-0,27	-0,24
F5 – <i>emocijų</i>	-0,26	-0,15	-0,14	-1,3	1,52

pastarojo kriterijaus reikšmės ketvirtajame ir kituose faktoriuose.

Siekdami nustatyti šių faktorių paplitimą tarp informantų, atlikome gautų faktorių reikšmių vidurkių klasterinę analizę, kurioje žmonės sugrupuoti į penkis klasterius (4 lentelė).

Pirmajame klasteryje vienintelę teigiamą, nors neaukštą, reikšmę turi *pasyvaus, nereflektuojamo pripažinimo* faktorius, tad duomenys patvirtina, kad nereflektuojamas herojų autoriteto pripažinimas kaip „savaiame suprantamo“ nesusijęs (susijęs neigiamai) su kitomis sąmoningai artikuliuojamomis šių įvaizdžių reikšmėmis, tad ir aktualiai atliekamomis funkcijomis. Antrajame klasteryje apjungti žmonės, suvokiantys herojus kaip sektinų *asmeninių ir dalykinių savybių* personifikacijas. Trečiajame klasteryje vyrauja *politinių vertybių* faktorius. Ketvirtojo ir penktojo klasterio atsiskyrimas nuo simbolizuojančio tas pačias politines vertybes trečiojo atskiria žmones, kuriems herojai jas simbolizuoja labiau suasmenintai: ketvirtajame klasteryje apjungtiems žmonėms šie įvaizdžiai įkūnija *patriotizmą ir sektinas asmenines savybes*, penktajame *patriotizmas* siejamas su herojų keliamomis *emocijomis*. Taigi ketvirtadaliui žmonių herojai simbolizuoja politines vertybes, dar ketvirta-

daliui jie yra suasmeninti politinių ir moralinių vertybių pavyzdžiai, o daugiausia – maždaug pusė – žmonių jų autoritetą didesniu ar mažesniu laipsniu pripažįsta kaip savaiame suprantamą (tai – būdingas „saugaus“ tautinės valstybės nacionalizmo simbolių funkcionavimo būdas; Billig 1995: 77) Tad, nors pusei gyventojų herojų įvaizdžiai įsmeina aktualiai ir sąmoningai interpretuotas lietuvių nacionalizmo vertybes, „banaliojo nacionalizmo“ ir kitų institucinių nacionalizmo praktikų įtakoje nuo 1992 metų žymiai padaugėjo žmonių, kurie pripažįsta herojų autoritetą mažai reflektuodami. Pavienių herojų pasirinkimo kriterijų kaita leidžia patikslinti jų įvaizdžių interpretacijų pokyčius (5 lentelė).

Kunigaikščio Vytauto įvaizdžio interpretacijos ir jų kaita patvirtina, kad šis herojus didele dalimi išlieka vienu svarbiausių, papildomu aktualiomis interpretacijomis lietuviškumo simboliu (Nikžentaitis 2002; 41). Išliko nemaža tarpukario istorinės kultūros suformuotų šio įvaizdžio sandų, bet atsirado ir aktualias dabarties vertybes atspindinčių Vytauto vertinimų – vertinami jo nuopelnai Lietuvos modernizacijai, europėjimui, patriotizmui, etninei tolerancijai (*tautos pilietiškumo kūrėjas, pasitikėję totoriais* ir pan.). Interpretacijose išliko stereotipinių lietuviybės gynėjo, Žalgirio

5 lentelė. Asmenybių pasirinkimo motyvų kaita 1992–2007 metais (proc.)

Motyvai/Asmenybės	Vytautas		Mindaugas		A. Smetona		J. Basa- navičius	
	1992	2007	1992	2007	1992	2007	1992	2007
Nuopelnai Lietuvos valstybingumui, lietuvių tautai	60	33	50	38	9	23	14	50
„Didingos praeities“ mitų apraiškos ⁸	-	16	-	5	-	3	-	2
Patriotizmas	39	17	26	13	39	14	29	28
Konkrečios srities (kultūros, ekonomikos ir kt.) nuopelnai	6	3	7		15	6	20	4
Teigiamos asmeninės ir dalykinės savybės	30	7	14	7	20	18	16	7
Emociškai nuspalvintas vertinimas (<i>didžiuojuosi, gerbiu</i>)	-	7	-	5	-	8	-	16
Įžymi, iškili asmenybė, žinoma iš mokyklos	-	31	-	39	-	26	-	19

mūšio laimėtojo, didelės valstybės kūrėjo mitų atgarsių (*laimėjo Žalgirio mūšį, įvedė krikščionybę, vedė Lietuvos vyrus į kovą* ir pan.), bet neliko laikinai buvusių aktualių antilenkiškų, antisovietinių interpretacijų (Nikžentaitis 2002; 30–31, 38). Įvaizdis mažiau mitologizuotas negu 1992 metais, mažiau siejamas su Vytauto Didžiojo kaip „lietuviybės gynėjo“ ir valstybės „nuo jūros iki jūros“ kūrėjo mitais, tačiau, lyginant su kitų asmenybių įvaizdžiais, mitologizuotų, idealizuotų vertinimų Vytauto įvaizdyje vis dėlto daugiausia. Daliai informantų šis herojus imponuoja dalykinėmis ar asmeninėmis savybėmis, bet ir jos, tarp jų ir „gerojo valdovo“, savybės, interpretuojamos šiuolaikiškiau (*geras politikas, išmintingas kunigaikštis*); yra ir „numitinančių“ vertinimų (*užkariautojas, normalus žmogus*). Karaliaus Mindaugo įvaizdyje svarbiausia – valstybės įkūrimo ir karaliaus institucijos simboliza-

vimas (būdingas leitmotyvas – *pirmas ir vienintelis karalius*). Tai, kad Mindaugo simbolizuojamas *pradžios* mitas yra ne „biologinis“ (išryškinantis dinastijos tęstinumą) ir ne kultūrinis-etnis (apibūdinantis etninę lietuvių kilmę), o politinis, apibūdinantis valstybingumo tęstinumą, atspindi lietuvių nacionalizmo „biurokratizacijos“ (minėta A. D. Smitho apibrėžta prasme) tendenciją. Tarp kitų motyvų minimi krikščionybės įvedimo bandymai, patriotizmas ir kt.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tautinio atgimimo herojų įvaizdžiai irgi labiau simboliuoja politinį, o ne, kaip 1992 metais, kultūrinį-etninį nacionalizmo aspektą. Taip pat, nors moralinių ir tautinių vertybių įsameninimo funkcijos reikšmė tarp herojų reikšmingumo kriterijų sumažėjo, šis aspektas išlieka svarbus tautinio atgimimo ir iš dalies tarpukario Lietuvos asmenybių interpretacijose. Galima

⁸ 1992 metais ši kategorija buvo įjungta į pirmąją – nuopelnų tautiškumui, valstybingumui, nes vyravo būtent tokios šių nuopelnų interpretacijos.

teigti, kad autentiškiausi, labiausiai emociškai paveikūs tautinių-politinių ir moralinių vertybių, ypač patriotizmo, modeliai dabarties žmonėms yra J. Basanavičius, V. Kudirka, M. Valančius ir kiti tautinio atgimimo veikėjai bei kai kurios tarpukario Lietuvos Respublikos asmenybės (kai kurie 1918 metų signatarai, prezidentai A. Stulginskis ir K. Girnius, iš dalies A. Smetona). Lyginant su LDK laikų herojų įvaizdžiais, jų įvaizdžiai konkretni, labiau siejami su dabartimi, savybės ar veiklos bruožai (žmonių įvardijami kaip *patriotizmas, sąžiningumas, profesionalumas*) neretai lyginami su dabarties gyvenimu. A. Smetonos ir kitų tarpukario herojų įvaizdžiuose esama nostalgijos tarpukario Lietuvai kaip geriau negu dabar tvarkomai valstybei atspalvių (*palaikė tvarką, prie jo Lietuva klestėjo, pragyvenimo lygis buvo geresnis, teisingas, sąžiningas, darbštus prezidentas* ir pan.). Tad galima manyti, kad daugiausia inspiracijų dabarčiai teikia moderniojo lietuvių nacionalizmo herojų įvaizdžiai, o LDK asmenybių įvaizdžiai populiariojoje vaizduotėje, nors labiau mitologizuoti, nemaža dalimi funkcionuoja kaip tradiciniai kanono simboliai. V. Kavolio pastebėjimas, kad tarpukario Lietuvoje „kunigaikščių Lietuva ir savo masu, ir problemomis buvo per daug skirtinga, kad su ja būtų galima surasti autentišką ryšį“ (Kavolis 1994; 267), taikytinas ir dabarčiai. Senesnių laikotarpių herojai lietuvių nacionalizme išlieka svarbūs kaip reikšmingų tautinių mitų figūros, bet traktuojami su didesne emocine distancija negu moderniojo lietuvių nacionalizmo herojai.

Dabarties asmenybių priskyrimas istorinėms asmenybėms sąlyginis, jų reputacijos ne tokios stabilios kaip istorijos herojų. Tarp po-

puliariesnių istorinių asmenybių respondentai įvardija tris dabarties asmenybes: V. Adamkų, A. Brazauską ir V. Landsbergį. V. Adamkaus įvaizdyje pirmoje vietoje dalykinės savybės (*protingas, veiklus*), antroje – prezidento pozicija, trečioje – patriotizmas, ketvirtoje – asmeninės savybės (*sąžiningumas, nesavanaudiškumas, tolerancija*); A. Brazauskas traktuojamas visų pirma kaip institucijos atstovas – prezidentas; antroje vietoje – nuopelnai valstybei; trečioje – asmeninės savybės (*moka bendrauti, artimas liaudžiai* ir pan.), tad V. Adamkaus įvaizdis daugiausia simbolizuoja moralines, visuomenines, politines vertybes, o A. Brazauskas labiau suvokiamas kaip institucijų (prezidentūros, valstybės) simbolis. V. Landsbergio įvaizdis simbolizuoja dabarties nepriklausomybės atkūrimą, Sąjūdį (*nutraukė ryšius su Sovietų sąjunga, kovojo prieš rusų buvimą Lietuvoj* ir pan.).

Diferencijuojantis ir integruojantis herojų įvaizdžių potencialas

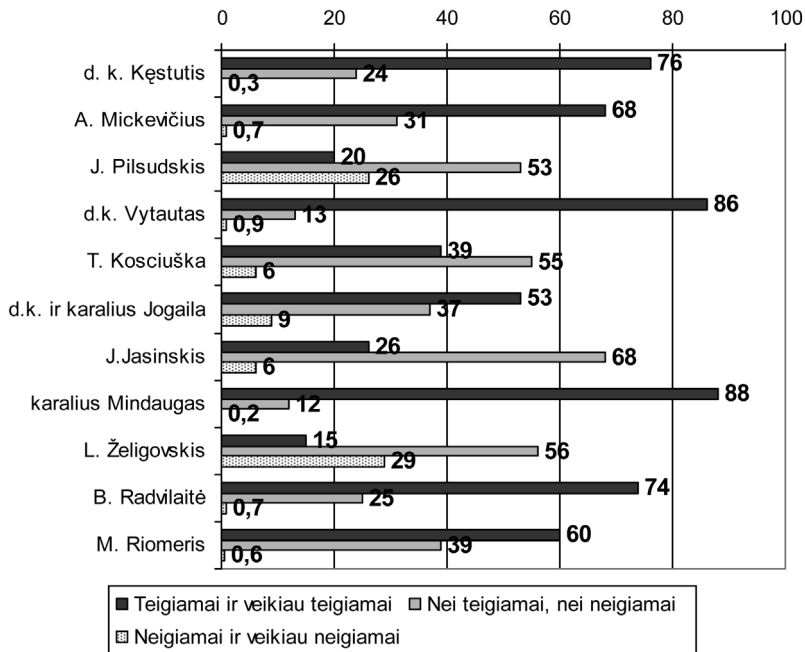
Kai kuriuos integruojančio etnines grupes šių simbolių vaidmens aspektus atskleidė jau aptarti herojų populiarumo ir interpretacijų bruožai. Vienas jų – pilietinės lietuvių nacionalizmo dimensijos stiprėjimas, kurį atspindi pilietiniam LDK lietuviškumui atstovaujančių herojų populiarėjimas bei politinio *pradžios* mito svarbos didėjimas populiariosiose tautos istorijos interpretacijose. Herojų populiarumas etninėse grupėse šias grupes diferencijuoja mažai, reikšmingai skiriasi tik kelių herojų populiarumas: Vytautą, Basanavičių, Čiurlionį dažniau mini lietuviai, Jogailą – lenkai, Mindaugas taip pat populiariesnis tarp lenkų

(41 proc. lenkų, 30 proc. lietuvių, $p < 0,05$). Rusų tautybės žmonės Lietuvos istorijos simbolius traktuoja su didesne distancija: jie čia mažiau populiarūs ir žinomi, o pagrindinis pasirinkimo motyvas – jų „žinomumas“, „įžymumas“.

Nors interpretacijų įvairovė yra dažnai pasitaikantis tautos praeities naracijų bruožas, bet net daugialypiam tautiniam identitetui daugiakultūriškose valstybėse reikia tam tikros „jungiančių esminių vertybių“ dalies (Osborne 2001; 43). Todėl diferencijuojančio

ar integruojančio herojų įvaizdžių vaidmens tyrime ieškota ir atskiru rodikliu – informančių prašant pateiktoje skalėje teigiamai ar neigiamai įvertinti iš pateikto sąrašo asmenybes, kurias vertinant tikėtasi didžiausių skirtumų tarp lietuvių ir Lietuvos lenkų⁹. Dauguma pateikto sąrašo asmenybių, kaip ir galima tikėtis istorijos herojų atveju, vertinamos teigiamai (3 pav.).¹⁰

Teigiami vertinimai vyrauja ir visose tautinėse grupėse, nuomonės čia skiriasi ne tiek vertinimo ženklų, kiek teigiamų vertinimų

3 pav. Istorinių asmenybių vertinimai (proc., visi gyventojai, 5 balų Likerto tipo skalė)

⁹ Lietuvių ir lenkų interpretacijų skirtumai laikyti aktualiaisiais minėto projekto „LDK paveldo „dalybos“ II“ kontekste; be to, herojiškoji tradicija romantiniuose lietuvių nacionalizmo mituose formavosi bendros LDK istorijos pagrindu, konkuruojant „lietuviškosioms“ ir „lenkiškosioms“ jos versijoms.

¹⁰ Variantą „nei teigiamai, nei neigiamai“ apklausoje rinkosi ne tik vertinantys neutraliai ar neturintys apie vertinamą asmenybę nuomonės, bet ir jos nežinantys žmonės. Tai patvirtina ir tyrimo duomenys: vertinant visas asmenybes, neutralų variantą pasirinko daugiausia žemesnio išsimokslinimo žmonių ir mažiausia – žmonių su aukštesniu išsimokslinimu.

laipsniu: lietuviai kiek aukščiau vertina Kęstutį, Vytautą, Mindaugą, lenkai – A. Mickevičių, T. Kosciuską, M. Riomerį, J. Jasinskį, Jogailą, o tokios asmenybės, kaip B. Radvilaitė, Žygimantas Augustas vertinamos maždaug vienodai. Gana teigiamai Vytautą ir Kęstutį bei ypač Mindaugą vertina ir Lietuvos rusai (ši grupė nedidelė, todėl čia galima didesnę paklaidą).

Ieškant populiariojoje vaizduotėje vyraujančių herojų vertinimų konfigūracijų, atlikta faktorių analizė. Joje išsiskyrė trys faktoriai (6 lentelė), kuriuose daugumos gyventojų teigiamai vertinami herojai atsiskyrė nuo lietuvių ir lenkų skirtingai vertinamų asmenybių. Pirmajame faktoriuje tarpusavyje susiję populiariausi „etninio“ lietuvių istorijos pasakojimo herojai, tarp kurių, nors su mažesnėmis reikšmėmis, patenka ir Adomas Mickevičius bei Jogaila; šių asmenybių buvimas „lietuviškajame“ simbolių rinkinyje atspindi lietuvių istorijos pasakojimo „hibridizavimo“

tendencijas, todėl ši faktorių įvardijome kaip *hibridizuotą lietuviškąjį*. Jame vyrauja lietuvių herojai, tad Lietuvos istorijos pasakojimas „hibridizuojamas“, lietuvių naraciją papildant lenkų naracijos elementais.

Antrąjį faktorių galima apibūdinti kaip *prieštaringų vertinimų* – jame atsiskiria prieštaringai (teigiamai lenkų, neutraliai ir neigiamai – daugumos lietuvių) vertinamų herojų grupė. Trečiąjį – *bendrujų lietuvių ir lenkų herojų* – faktorių sudaro bendros Lietuvos ir Lenkijos istorijos asmenybės, atstovaujančios pilietinį LDK lietuviškumą; ir lenkai ir lietuviai jas vertina teigiamai, tik lenkų vertinimai kiek aukštesni.

Siekiant nustatyti vertinimų konfigūracijų paplitimą tarp informantų, tų pačių kintamųjų klasterių analizėje žmonės sugrupuoti į tris klasterius. Pirmąjį, didžiausią, klasterį sudaro 44 proc. informantų, ir jų vertinimai didele dalimi sutampa su pirmojo – *hibridizuoto lietuviškojo* – faktoriaus, tad ši konfigūracija yra

6 lentelė. **Faktorinė asmenybių vertinimo analizė**

Asmenybės/ faktoriai	F1 38%	F2 18%	F3 9%
d. k. Kęstutis	0,771	-0,02	0,213
Adomas Mickevičius	0,579	-0,02	0,457
Juzefas Pilsudskis	-0,02	0,834	0,199
d. k. Vytautas	0,809	0,02	0,111
Tadas Kosciška	0,194	0,117	0,810
d. k. ir karalius Jogaila	0,446	0,656	0,02
Jokūbas Jasinskis	0,02	0,314	0,765
Lietuvos valdovas Mindaugas	0,813	-0,02	0,111
d. k. ir karalius Žygimantas Augustas	0,683	0,223	0,231
Liucijanas Želigovskis	-0,104	0,886	0,110
Barbora Radvilaitė	0,756	0,104	0,164
Mykolas Riomeris	0,427	-0,02	0,617

Faktorių išskyrimo metodas: Principal component

Faktorių pasukimo metodas: Varimax with Kaiser Normalisation

populiariausia. Į antrąją – *neutralių vertinimų* – klasterį (33 proc.) pateko žmonės, kurie vertinamų herojų nežinojo arba vertino juos neutraliai. Trečiojoje grupėje (23 proc. informantų), kurios nuomonių struktūra panašiausia į *prieštaringų vertinimų* faktoriaus, vyrauja neigiami J. Pilsudskio ir L. Želigovskio vertinimai, o teigiamai vertinami Vytautas, Mindaugas, A. Mickevičius, B. Radvilaitė, Kęstutis, M. Riomeris. Klasterių pasiskirstymas tautinėse grupėse rodo, kad *hibridizuota lietuviškoji simbolių konfigūracija* būdinga 43 proc. lietuvių ir net 68 proc. lenkų. Rusų tautybės žmonių daugiau negu pusė – 56 proc. – patenka į *neutralių vertinimų* (arba mažiausiai žinančių šias asmenybes) klasterį. Trečiąją – *prieštaringų vertinimų* – klasterį sudaro 24 proc. lietuvių ir 4 proc. lenkų. Tad galima teigti, kad galimai diferencijuojantis etnines grupes potencialas būdingas tik kai kuriems įvaizdžiams (šiuo atveju – J. Pilsudskio ir L. Želigovskio, Jogailos vertinimai skiriasi mažiau), ir jie tik iš dalies diferenciuoja lietuvių ir lenkų etnines grupes. Lietuvos rusams tiriami Lietuvos istoriniai simboliai menkiau žinomi ir mažiau aktualūs, ir, nors herojų vertinimai šio-

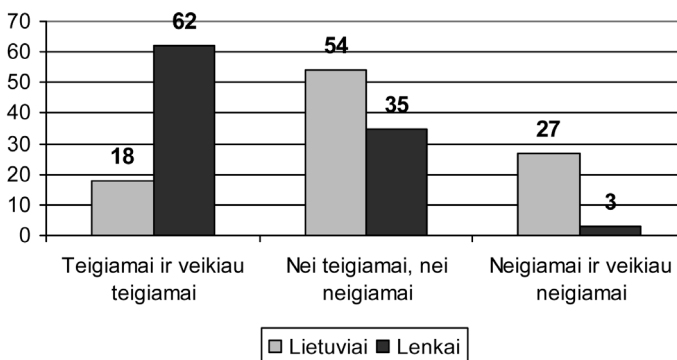
je grupėje neprieštarauja kitų etninių grupių vertinimams, bet ir integracinis šių įvaizdžių potencialas tarp rusų nedidelis.

Vertinimų ryšys su amžiumi (*hibridizuotajame* klasteryje daugiau jaunimo, *prieštaringų vertinimų* – vyriausiųjų) leidžia manyti, kad vertybiškai priešingi lenkų ir lietuvių kai kurių asmenybių vertinimai dideliu laipsniu yra kolektyvinėje atmintyje išlikęs tarpukario konflikto reliktas.

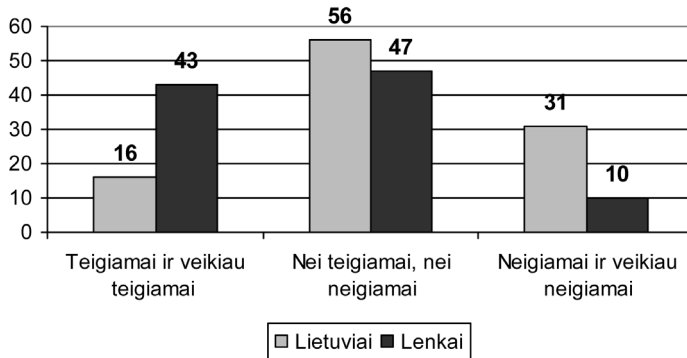
Siekiant patikslinti lietuvių ir lenkų prieštarigai vertinamų asmenybių įvaizdžių panašumus ir skirtumus, J. Pilsudskio ir L. Želigovskio vertinimai šiose grupėse analizuoti atskirai (4–5 pav.).

Nors abi asmenybes lenkai vertina labiau teigiamai, negu lietuviai, šie vertinimai nėra visiškai priešingi: tarp lietuvių vyrauja neutralūs abiejų asmenybių vertinimai, o L. Želigovskį vertina neutraliai (arba jo nežino) ir beveik pusė lenkų. Tai patvirtina, kad vertybiškai priešingi lietuvių ir lenkų vertinimai didelei daliai gyventojų – neaktualūs.

Vertinant šias dvi asmenybes yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp Vilniaus ir kitų didžiųjų miestų: Vilniuje neigiamai ir veikiau

4 pav. J. Pilsudskio vertinimai lietuvių ir lenkų grupėse (proc.)

5 pav. L. Želigovskio vertinimai lietuvių ir lenkų grupėse (proc.)

neigiamai vertinančių J. Pilsudskį yra 51 proc., L. Želigovskį – 57 proc., kituose didžiuosiuose miestuose atitinkamai 28 ir 29 proc.; kituose miestuose (išskyrus Vilnių) vyrauja neutralūs vertinimai (kiti miestai – 62–63 proc., Vilnius – 24–25 proc.). Tai rodo, kad priešingi lietuvių ir lenkų šių asmenybių vertinimai yra lokalaus pobūdžio ne tik tarp Lietuvos lenkų, kurių dauguma gyvena Vilniaus apskrityje, bet ir tarp lietuvių; kitų regionų lietuviams jie mažiau aktualūs. Taip pat šias asmenybes labiau teigiamai ar neutraliai vertina jaunimas, o neigiamų vertinimų daugiau tarp vyresnio amžiaus žmonių. Prieštaringų interpretacijų pasiskirstymas amžiaus grupėse ir regionuose patvirtina, kad šie simboliai daugiausia diferencijuoja etnines grupes tarpukario konflikto kolektyvinės atminties pagrindu, be to, šių interpretacijų tęstinumas dideliu laipsniu yra geografiškai lokalus (apsiribojantis regionais, kurie tarpukariu priklausė Lenkijai) ir būdingas palyginti nedidelei gyventojų daliai. Todėl galima manyti, kad prieštaringos šių simbolių interpretacijos yra mažai susijusios su dabarties ideologine diferenciacija ar skirtingomis

lietuvių ir lenkų pilietinio lietuviškumo vizijomis, o funkcionuoja kaip mažai aktualus tarpukario konflikto reliktas, išlikęs vyresnių kartų kolektyvinėje atmintyje.

Daugumos herojų įvaizdžių populiarumas skiriasi išsimokslinimo grupėse – švietimas yra svarbus tautinės vaizduotės kūrimo veiksnys. Tyrimo duomenys rodo, kad šis veiksnys labiausiai diferencijuoja kanoniškųjų lietuvių panteono herojų (Vytauto, Mindaugo, Basanavičiaus, Kudirkos ir kt.) populiarumą, jie populiariausi tarp žmonių su aukštuju išsimokslinimu. Aukštesnio išsimokslinimo žmonėms taip pat svarbesnės negu kitiems herojų simbolizuojamos valstybingumo, tautinės kultūros vertybės, tradiciniai herojiniai mitai; o moralinių vertybių simbolizavimo funkcija vienodai svarbi visose išsilavinimo grupėse. Taip pat tokių herojų, kaip Gediminas, A. Smetona, B. Radvilaitė, A. Mickevičius, dabarties asmenybės ir daugelio kitų, populiarumas su išsilavinimu statistiškai reikšmingai nesusijęs; tad, be švietimo, didelę reikšmę kuriant populiariąją tautinę vaizduotę atlieka kiti kolektyvinių diskursų perteikimo būdai, tarp

jų žiniasklaida, kraštovaizdžio objektai, paminklai, ritualai ir kitos reprezentacijos. Tad, nors tautos istorijos naraciją aktyviau internalizuoja ir interpretuoja aukštesnio išsilavinimo žmonės, tautiniai simboliai didele dalimi atlieka jungiantį visas visuomenės grupes vaidmenį. Be to, dabartinės Lietuvos švietimas galėjo daryti tiesioginę įtaką tik jaunesniojo ir vidutinio amžiaus žmonių tautinei vaizduotei, tad jo įtaka ne vien tiesioginė; aukštesnis išsilavinimas, matyt, suteikia tam tikrą intelektualinį-vertybinį pagrindą įsisavinti kitų reprezentacijų ir socialinių sąveikų teikiamoms reikšmėms.

Išvados

Herojų įvaizdžiai, kaip tautos istorijos naracijos simboliai, tebeturi simbolinę galią dabartinės Lietuvos visuomenėje ir yra ypač svarbūs apibrėžiant tautinį identitetą. Nors populiariosiose šių simbolių interpretacijose išlieka nemaža tradicinių mitų ir stereotipinių interpretacijų, populiariųjų lietuvių tautinių herojų panteono simbolizuojamas turinys kinta modernios tautinės valstybės vertybių bei tikslų legitimavimo linkme.

Istorijos herojų įvaizdžių atliekama viešosios moralės ir tautinių-politinių vertybių normatyvinio įsameninimo funkcija taip pat išlieka svarbi, nors mažiau negu 1991–1992 metais. Šiuo atžvilgiu autoritetingiausi yra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautinio atgimimo ir kai kurie tarpukario Lietuvos herojai. Tad aktualių tautinių ir moralinių vertybių modeliais dabarties žmonėms didesniu laipsniu yra moderniojo lietuvių nacionalizmo herojai. O LDK ir jos paveldo asmenybių įvaizdžiai populiariojoje vaizduotėje, nors simbolizuo-

ja labai svarbius tautinės valstybės mitus ir vertybes, nemaža dalimi funkcionuoja kaip atspindintys pasyvesnį tautinio bendrumo įvaizdavimo pobūdį simboliai, traktuojami su didesne emocine distancija.

Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje vyraujančių tautos istorijos herojų įvaizdžių tęstinumo ir kaitos tendencijos rodo, kad išlieka pagrindinio kanoniškojo herojų rinkinio ir pagrindinių struktūrų (konfigūracijų) tęstinumas (išlieka nepakitę du trečdaliai „panteono“ bei pagrindinės herojų įvaizdžių sudaromos konfigūracijos), sparčiau kintant pavieniams tų konfigūracijų elementams bei įvaizdžių interpretacijoms. Kai kurias kaitos tendencijas – kai kurių tradicinių herojų įvaizdžių populiarumo mažėjimą, populiariųjų herojų rinkinio ir interpretacijų įvairovės didėjimą – galima vertinti kaip „didžiojo“ tautinio pasakojimo irimo požymius, bet nemažos „panteono“ dalies pastovumas, jo funkcijos apibrėžiant tautinį identitetą ir įsameninant aktualias moralines ir tautines vertybes (o ypač keliamos emocijos) rodo ir išliekančią (nors sumažėjusią, lyginant su nepriklausomybės pradžia) jų simbolinę galią.

Integruojančio ir diferencijuojančio Lietuvos etnines grupes herojų įvaizdžių potencialo požiūriu, esama poslinkių „hibridinio“, integruojančio šias grupes populiariojo Lietuvos istorijos pasakojimo formavimosi linkme, „lituanocentrinį“ lietuvių herojų rinkinį papildant bendros Lietuvos ir Lenkijos istorijos simboliais (Lietuvos lenkams svarbių herojų įvaizdžiais, kurių dauguma simbolizuoja pilietinį lietuviškumą). Lenkų ir rusų interpretacijose didėja lietuvių istorijos pasakojimo simbolių reikšmė, bet rusų tautybės žmonės

traktuoja lietuvių simbolius su didesne negu lenkai emocine distancija bei mažiau juos žino. Mažėja prieštarų, atspindinčių galimai konfliktiškas praeities interpretacijas herojų vertinimų reikšmė: jie būdingi daliai vyresnio amžiaus gyventojų, o jaunesniems žmonėms būdingesnis „hibridizuotas“ variantas; tai lei-

džia manyti, kad prieštaringi lenkų ir lietuvių kai kurių istorinių asmenybių vertinimai, nors ir atspindi skirtingas kai kurių Lietuvos praeities aspektų vizijas, daugiausia yra ankstesnių atminties trajektorijų lemiamas tarpukario konflikto reliktas, o ne aktualios ideologinės ar politinės diferenciacijos išraiška.

LITERATŪRA

- Bhabha, Homi K. 1990. *Nation and Narration*. London: Routledge.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Connor, Walker. 1994. *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Crameri, Kathryn. 2000. „Banal Catalanism?“, *National Identities*, 2(2): 145–157.
- Kansteiner, Wulf. 2002. „Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory studies“, *History and Theory*, 41, May: 179–197.
- Kavolis, Vytautas. 1994. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.
- Kavolis, Vytautas. 1996. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Kolsto, Pal. 2006. „National Symbols as Signs of Unity and Division“, *Ethnic and Racial Studies* 29 (4): 676–701.
- Levine, Michael P. 2006. „Mediated Memories: the Politics of the Past“, *Angelaki. Journal of the Theoretical Humanities* 11 (2):117–136.
- McCrone, David. 1998. *The Sociology of Nationalism*. London and New York: Routledge.
- Miller, David. 1995. *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- Nora, Pierre. 1989. „Between Memory and History“, *Representations* 26: 7–25.
- Nikžentaitis, Alvydas. 2002. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius: Aidai.
- Olick, Jeffrey K. 1998. „Introduction. Memory and the Nation: Continuities, Conflicts and Transformations“, *Social Science History* 22 (4): 377–387.
- Olick, Jeffrey K., Robbins, Joyce. 1998. „Social Memory Studies: from ‘Collective Memory’ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices“, *Annual Review of Sociology* 24: 105–140.
- Osborne, Brian S. 2001. „Landscapes, Memory, Monuments, and Commemoration: Putting Identity in its Place“, *Canadian Ethnic Studies* 33 (3): 39–51.
- Reicher, Steve, Hopkins, Nick. 2001. *Self and Nation: Categorization, Contestation and Mobilization*. London: Sage.
- Schopflin, George. 1997. „The Functions of Myths and the Taxonomy of Myths“ in Hosking, G., Schopflin, George (eds.). *Myths and Nationhood*. New York: Routledge: 19–35.
- Schwartz, Barry. 1998. „Postmodernity and Historical Reputation: Abraham Lincoln in late Twentieth Century American memory“, *Social Forces* 77: 63–103.
- Smith, Anthony D. 1999. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Anthony D. 1997. „The ‘Golden Age’ and National Renewal“ in Hosking, G., Schopflin, G. (eds.). *Myths and Nationhood*. New York: Routledge: 36–59.
- Šutinienė, Irena. 1998. „Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje“ kn. *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika* (sudarė Arūnas Poviliūnas). Vilnius: Švietimo studijų centras: 66–82.

ABSTRACT

**THE SYMBOLS OF NATIONAL HISTORY IN LITHUANIAN NATIONAL IMAGINATION:
THE IMAGES OF NATIONAL HEROES**

The article concerns the issues of the symbolic re-imagination of the nation – how the symbols of the national narrative of Lithuanian past are re-constructed in the popular imagination of the society and its groups. The popular reception and interpretations of the images of the heroes of the narrative of national history as well as trends of their change are analysed on the basis of the data of longitudinal quantitative research conducted in 1991, 1992 and 2007. The questions of the authority of the traditional heroes in the conditions of the erosion of metanarratives, the trends of changes of popular interpretations of the heroes, the tendencies of continuity and discontinuity of those interpretations as well as the divisive and unifying potential of the popular images of the heroes are examined in the analysis. Though the symbolic power of the images of national heroes is less than in 1991–1992, they still evoke sentiments and exert influence. The tendencies of erosion of traditional myths as well as continuity of the basic structures of the “pantheon” of Lithuanian heroes as well as the tendencies of hybridization of popular narratives of Lithuanians and Polish minority are observed. The contradictory interpretations of some images by Poles and Lithuanians seem to function as the relicts of memory of interwar conflict mostly located in the collective memory of the older generations living in the regions that former belonged to Poland.

Įteikta 2009 02 03
Pateikta spaudai 2008 06 29

Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58,
LT-08105 Vilnius
El. paštas: irena.sutiniene@gmail.com